

Begrebsnøglen om religionsfænomenologi

Når vi sammenligner religioner, bliver det hurtigt tydeligt, at nogle ting ligner hinanden. Dem kalder vi fænomener, og når vi undersøger dem, kaldes det religionsfænomenologi. Religionsfænomenologien studerer religion med henblik på at finde lighedstræk mellem indholdet i forskellige religioner og måden deres tilhængere handler på. Den rumænske religionsforsker Mircea Eliade (1909-1986) var én af de første, der satte fænomenologien i system. Når vi systematiserer religiøse fænomener på tværs af religioner gennem komparative studier, kan man tale om religionsfænomenologisk metode.

Fænomenologien arbejder på den måde for at finde en form for fælles essens inden for religion, fx har ritualer i alle religioner stort set samme opbygning.

Ordet fænomen kommer fra græsk og betyder "det der kommer til syne". Dvs. fænomenologien studerer det, der kan observeres gennem feltstudier, deltagerobservation eller tekstanalyse. Den hermeneutiske metode bliver derfor også et vigtigt element af fænomenologien. Hermeneutik tager udgangspunkt i læseren: en tekst opfattes forskelligt alt efter, hvem der læser den, og ændres i takt med at man udvider sin forståelse af baggrundsstoffet ved for eksempel at læse andre tekster. I en fænomenologisk tekstanalyse vil man fokusere på fænomenernes tilsynekomst og anvende de religionsfaglige begreber, men samtidig være påvirket af læsersynsvinklen, der vil ændres i takt med, at man læser andet materiale. En fænomenologisk analyse kan forenklet siges at være en almindelig hermeneutisk analyse med særlig fokus på religionsfænomenologiske begreber.

Eksempler på fænomener er følgende:

Antropogoni	Myte om menneskets skabelse
Apokalyptik	Åbenbaring af det skjulte, fx i en tekst, der fortæller om verdens undergang
Axis mundi	Verdensakse eller verdensmidte – der, hvor der er særligt gode kommunikationsforhold mellem denne og den anden verden
Eskatologi	Myte om verdens undergang

Frelse	Forløsning eller befrielse ved guddommelig indgriben
Gudsopfattelser	Polyteisme Monoteisme Henoteisme Deisme Antropomorf gud Ophøjet gud
Helligt vs. profant	Opdeling mellem hellige og almindelige ting
Kaos vs. kosmos	Den ordnede over for den ustrukturerede verden. Kaos er den konstante trussel mod den ordnede verden, og der det onde kommer fra
Kosmogoni	Myte om verdens skabelse
Kosmologi	En religions opfattelse af verden og dens indretning
Magi	Symbolske handlinger, der skal få kendte eller ukendte kræfter til at igangsætte eller øve indflydelse på hændelsesforløb, således at disse udvikler sig i en ønsket retning: fx ligeartet fremkalder ligeartet og del er lig helhed Hvid magi: Helbredende formål Sort magi: Skadende formål
Mana vs. tabu	Mana: Kraftfuld universel magt, der er omgærdet med regler og foranstaltninger (tabu) for at sikre lykke frem for ulykke

Mystik	Generelt betegner det tro på muligheden af en oplevelse af eller forening med det guddommelige gennem forskellige teknikker: meditation, recitation dans mm.
Myter	'Tidløse' fortællinger der udspiller sig i urtid, fremtid, eller "normal" historisk tid. De fortæller og forklarer noget om verdens tilblivelse og verdens indretning. Ofte optræder guder eller overnaturlige væsener
Offer	Religiøs-symbolsk handling, hvor der gives en gave til de højere magter i form af fx afgrøde, dyr eller et menneske
Religionstyper	Frugtbarhedsreligion Frelsesreligion
Rent vs. urent	Opdeling mellem rene og urene ting
Ritualer	Symbolsk handling, der altid udføres på samme måde og tænkes at have en symbolsk betydning
Shaman	Specialist i at kontakte magterne
Teogoni	Myte om gudernes skabelse
Totem	Slægtsforhold til fx dyr, der fungerer som vejleder. Amulet er den fysiske manifestation af totem. En stamme kan være knyttet til en bestemt totem
Trickster	En mytologisk- og drilagtig figur, der ofte har en finger med i spillet ved vigtige begivenheder. Ændrer ofte handlingsforløbet i uheldig retning. Kaldes også en kulturbringer
Ætiologi	Myter, der forklarer verdens indretning

Som det fremgår af listen optræder nogle af fænomenerne i modsætningspar. Det er blevet et fast element i en fænomenologisk analyse at fremhæve disse uforenelige modsætningspar. Egentlig er det et levn fra den strukturalistiske metode, som var en populær måde at klassificere og forstå fremmede kulturer på i midten af det 20. århundrede.

En anden del af den fænomenologiske analyse interesserer sig for det religiøse sprog. Her tales om performative sproghandlinger. Teorien om sproghandlinger er udviklet i 1950'erne af den britiske sprogforsker og -filosof John Langshaw Austin. Performative ytringer er talehandlinger, der har en virkning. En performativ ytring producerer en virkelighed i og med, den ytres, i stedet for at referere til en virkelighed uden for sproget, ved eksempelvis blot at beskrive eller konstatere noget. Fx når præsten siger til et brudepar: "Så forkynder jeg jer at være ægtefolk både for Gud og mennesker".

Øvelse - eksempler på fænomenologiske spørgsmål til tekster

1. Hvad gør de tre tekster til myter? Hvilke type myter er der tale om, fx antropogoni, kosmogoni, ætiologi osv.?
2. Hvilke gudsopfattelser er der i teksterne? Giv eksempler på, at guderne i nordisk mytologi er antropomorfe. I den bibelske skabelsesberetning benytter Gud sig af en performativ sproghandling. Hvilken betydning har det for gudsopfattelsen? Hvilken rolle spiller Gud/guderne for at opretholde kosmos?
3. Hermeneutikken lægger vægt på læserens forudsætninger. Hvad vil hhv. en arabisk hyrde og en dansk veganer bemærke i teksterne?
4. Strukturalismen interesserer sig for modsætninger. Kig på teksten fra Bibelen. Hvilke modsætninger er bærende i denne tekst?
5. Find på baggrund af Koranteksten eksempler på "rent" (dvs. mad man må spise)?

Tekster til øvelse

Skabelsesberetningen i Bibelen: 1. Mosebog, kapitel 1, vers 26-28

Gud sagde: Lad os skabe mennesker i vort billede, så de ligner os! De skal herske over havets fisk, himlens fugle, kvæget, alle de vilde dyr og alle krybdyr, der kryber på jorden. Gud skabte mennesket i sit billede; i Guds billede skabte han det, som mand og kvinde skabte han dem. Og Gud velsignede dem og sagde til dem: Bliv frugtbare og talrige, opfyld jorden, og underlæg jer den; hersk over havets fisk, himlens fugle og alle dyr, der rører sig på jorden!

Bibelen. 1. Mosebog, 1, 26-28. Det Danske Bibelselskab, 1992.

Skabelse i Koranen, Islam: sura 16, vers 3-5

Han skabte himlene og jorden i sandhed. Han er højt hævet over, hvad de sætter ved Hans side. Han skabte mennesket af en dråbe, Han skabte også kvæget. I det har I varme og nyttige ting, og I kan spise deraf.

Koranen, Sura 16, 3-5. Oversat af Ellen Wulff. Vandkunsten, 2006.

Balders død: Intro, fra Gylfaginning

Det skete, at Balders drømme blev onde og mørke, og han vandrede omkring i Asgård med et tungt og ulykkeligt sind. Da guderne spurgte til grunden for hans sorg, fortalte han dem, at hans drømme varslede hans død. Aserne samledes på ting og besluttede, at alle ting og alle væsener måtte tages i ed om aldrig at skade Balder. Hans moder, Frigg, afkrævede disse løfter af ild og vand, jern og malme, stenene, jorden, træerne, sygdommene, dyrene, fugle, gifte og slanger.

Snorre Sturluson: Gylfaginning - Den gamle nordiske Gudelære. Oversat af Finnur Jónsson. G. E. C. Gad, 1929. (Tilpasset moderne retskrivning)